

**Populärvetenskaplig sammanfattning;
Arkeologisk förundersökning av härdar,
kokgropar, rest av en smedja samt ett äldre
gårdsläge i Nolby, Njurunda sn.**

**Rapport 2018:2
Maria Lindeberg**

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsmuseets dnr:2016/179

Länsstyrelsens dnr:431-5272-15

Län: Västernorrland

Landskap: Medelpad

Kommun: Sundsvall

Socken: Njurunda

Berörda Raä nr: 1131, 1132 och 1262

Fastighet: Nolby 2:11

Kartblad:17H2g

Schaktad yta under utredningen: Raä 1132: 145 m² och Raä 1131: 93 m²

Koordinatsystem och höjdvärden: Sweref 99 TM

Raä 1132: X6909204 Y622073

Raä 1262: X6909190 Y622070

Raä 1131: X6909045 Y622230

Nivå över havet: 25,5-30,5 m ö h

Undersökningstid: oktober 2016

Personal: Ola George, Maria Lindeberg, Annika Söderlind

Rapportsammanställning: Maria Lindeberg

Konsivering: Acta Konsivering AB

Dokumentationsmaterial i form av fotografier, mätfiler och beskrivningar förvaras på Murberget, Läns museet Västernorrland.

Arkivhandlingar

Ärendet förvaras i arkivet på Murberget Läns museet Västernorrland. Ritningar förvaras i Murbergets topografiska ritningsarkiv.

I ärendet ingår populärvetenskaplig sammanfattning, förfrågan om undersökningsplan, undersökningsplan och kostnadsberäkning, beslut samt andra relevanta handlingar.

Fullständig arkeologisk rapport:

Arkeologisk undersökning av härdar, kokgropar, rest av en smedja samt ett äldre gårdsläge i Nolby, Njurunda sn. Murberget Läns museet Västernorrland, Rapport nr 2017:4

Länkar till rapporten: http://www.murberget.se/om-museet/publikationer/rapporter/visa?item=SE_YLM_RPRT_01303

<http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/11842>

Murberget Läns museet Västernorrland

Box 34

871 21 Härnösand

www.murberget.se

Tel: 0611-88600

Populärvetenskaplig sammanfattning; Arkeologisk undersökning av härdar, kokgropar, rest av en smedja samt ett äldre gårdsläge i Nolby, Njurunda sn. Murberget Läns museet Västernorrland, Rapport 2018:2

© Murberget Läns museet Västernorrland. Härnösand 2018.

ISSN 2000-0111

Inledning

Murberget Länsmuseum Västernorrland har utfört en arkeologisk slutundersökning av kokgropar och hårdar (rester av förhistoriska eldstäder) från romersk järnålder samt vikingatid, ett gårdsläge från 1500-talet och lämningar av en smedja från historisk tid (Raä 1132, 1131, 1262) i Njurunda socken. Anledningen till undersökningen är att Sundsvalls kommun vill utöka industriområdet i Nolby med nya tomter för företagsetableringar.

Undersökningsytorna ligger i Nolby norr om Tunavägen. Några hundra meter nordväst om fornlämningarna ligger ett bergigt skogsområde, i nordöst ligger den för landskapet dominerande Nolbykullen, ett berg som syns vida omkring i landskapet. Fornlämningarna ligger på omkring 25 meters nivå över havet och inom Riksintresset Kvissle-Nolby-Prästbolet, som är lokaliserat vid Ljungans mynning där älven gör en stor krök och omsluter området på tre sidor.

Kulturmiljön i närheten är mycket rik på fornlämningar, framförallt av gravar från järnåldern i form av högar, stensättningar, gravfält och boplatslämningar.

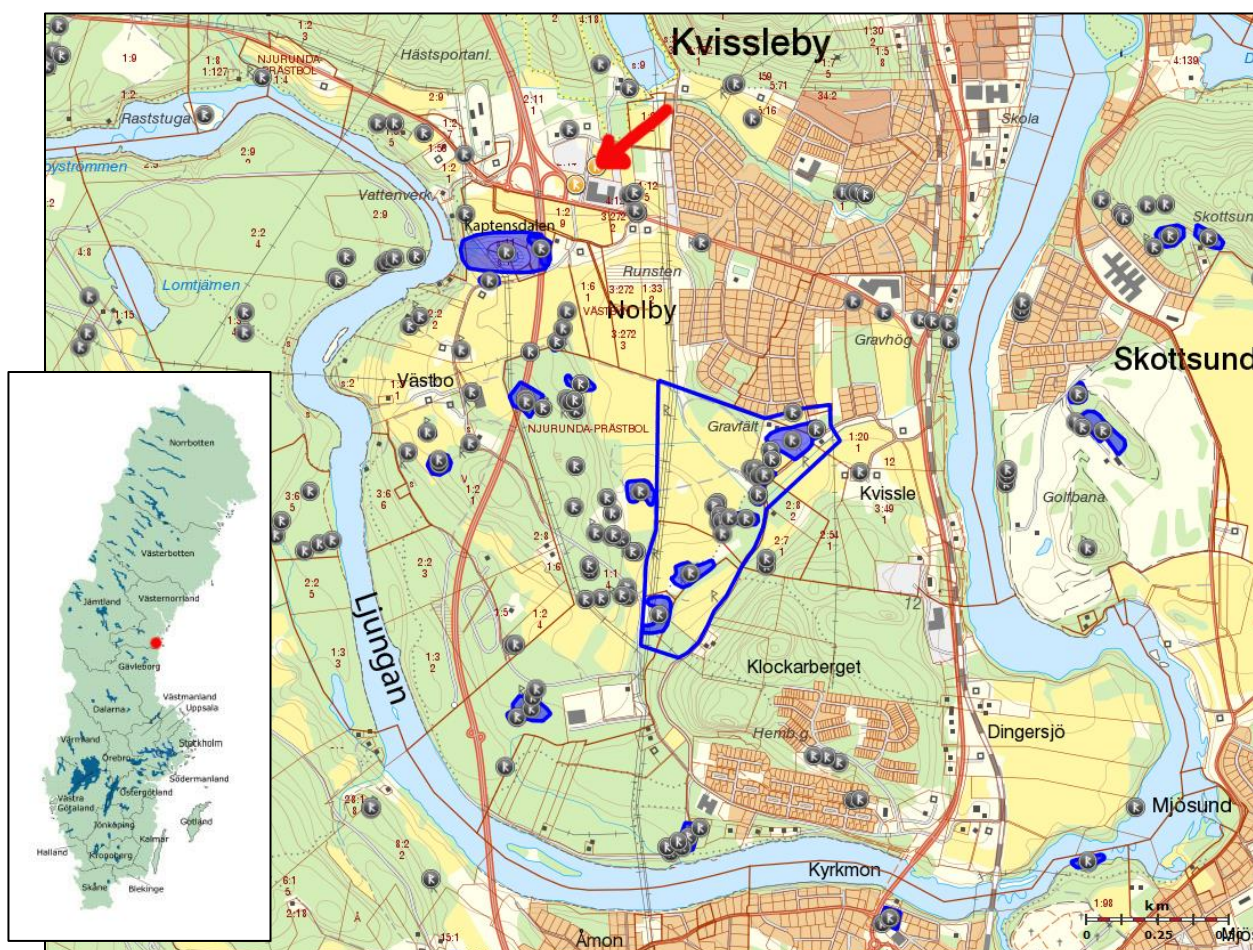

Fig. 1. Undersökningsområdena markerade med röd pil. Karta från FMIS (Riksantikvarieämbetets fornminnesregister) med kända fornlämningar markerade med grå punkter och blå ytor. Infälld bild: Sverigekarta där undersökningsområdet markeras med röd prick.

Den arkeologiska undersökningen

Vid undersökningen användes grävmaskin till att skala av matjorden för att upptäcka lämningar (anläggningar) som inte syntes ovan jord. Under matjorden i den orörda marken, syns då t ex kol och skörbrända stenar och eventuella nedgrävningar, som en avvikande färgning i jorden; spår från förhistoriska människors aktiviteter.

Schakten och de lämningar och fynd som påträffades mättes in med RTK-GPS för att få en karta över fornlämningen. Samtliga påträffade anläggningar undersöktes, beskrevs, fotograferades och dokumenterades. Fyndmaterialet var sparsamt.

Fig. 2. Schaktet med härdar och kokgropar inom Raä 1132. Berget i bakgrunden är Nolbykullen.

Vad hittade vi?

I undersökningen ingick två delområden; Raä 1131 och Raä 1132/1262.

Raä 1131 tolkas höra samman med ett gårdsläge från historisk tid. Platsen ligger intill en gård som finns med på 1763 års storskifteskarta, det gårdslägets äldsta etablering är okänd, men intressant vore - med tanke på de överlagrade kokgroparna - om bytomten har anor i yngre järnålder.

Anläggningarna består av rester av två eldstäder (torkugn/bastu?) och tre gropar som mest påminner om kokgropar, samt en större grop (täktgrop?) fylld med mjäla. I den hittades en del av en kritpipa.

Dateringar gjordes av en av kokgroparna samt den ena eldstaden/torkugnen. Eldstaden daterades till 1470-1640 e. Kr. Kokgropen visade sig vara från sen Vendeltid till Vikingatid, 760-900 e. Kr och det troliga är att även de två andra kokgroparna har samma datering. Att anläggningarna sedan överlagrats av ett hus från 1500-talet är intressant.

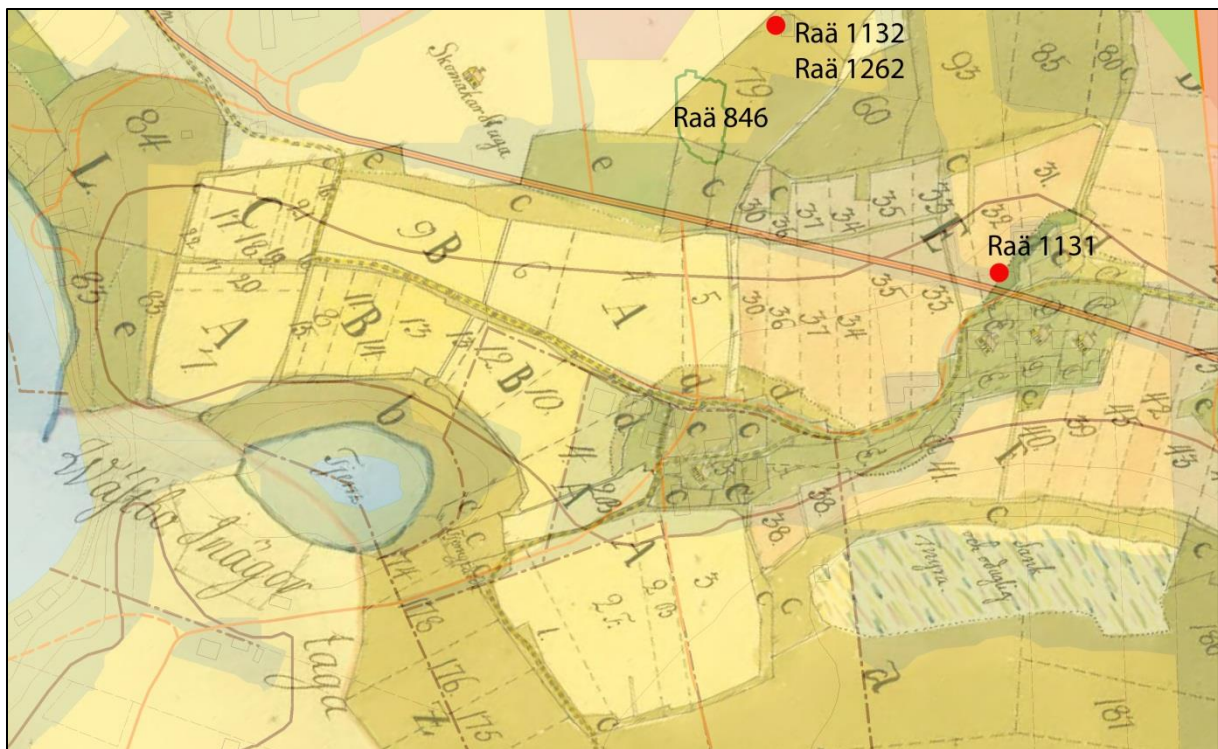

Fig. 3. Storskifteskartan 1763 "Storskifte på inägor över Nohlby och Westerby" lagd över dagens karta och med Raä 1131, 1132 och 1262 utmarkerade (Lantmäteriet Historiska kartor; X37-30:1 Nölby nr 1-7).

Raä 1132 består av ett samlat område med ca 25 härdar och kokgropar daterade till 100-350 e Kr, dvs. romersk järnålder. I jordproverna från Raä 1132 påträffades endast träkol och det kom från björk, tall, gran och vide. I samtliga prover fanns kol från kärnved. I ett försök att få reda på groparnas funktion gjordes en molekylär analys/lipidanalys. Denna visade att kokgroparna möjligen kan ha använts för tjärframställning, eller att tjära använts i eller i anslutning till anläggningen. Utifrån anläggningarnas utseende går inte att avgöra om de använts för tjärframställning, tjära kan också ha tillförts av annan anledning. Resultatet är ändå en intressant pusselbit till vad groparna kan ha haft för användningsområde.

Fig. 4. Härd/kokgrop i profil (genomskärning).

I den södra delen av kokgropsområdet fanns Raä 1262; rester från en smedja/ässja som troligtvis är från historisk tid på grund av slaggens utseende och att tegel fanns bland stenarna i ässjan. C14-analysen av kol från en anläggning intill ässjan gav dock samma datering som kokgroparna, d v s järnålder.

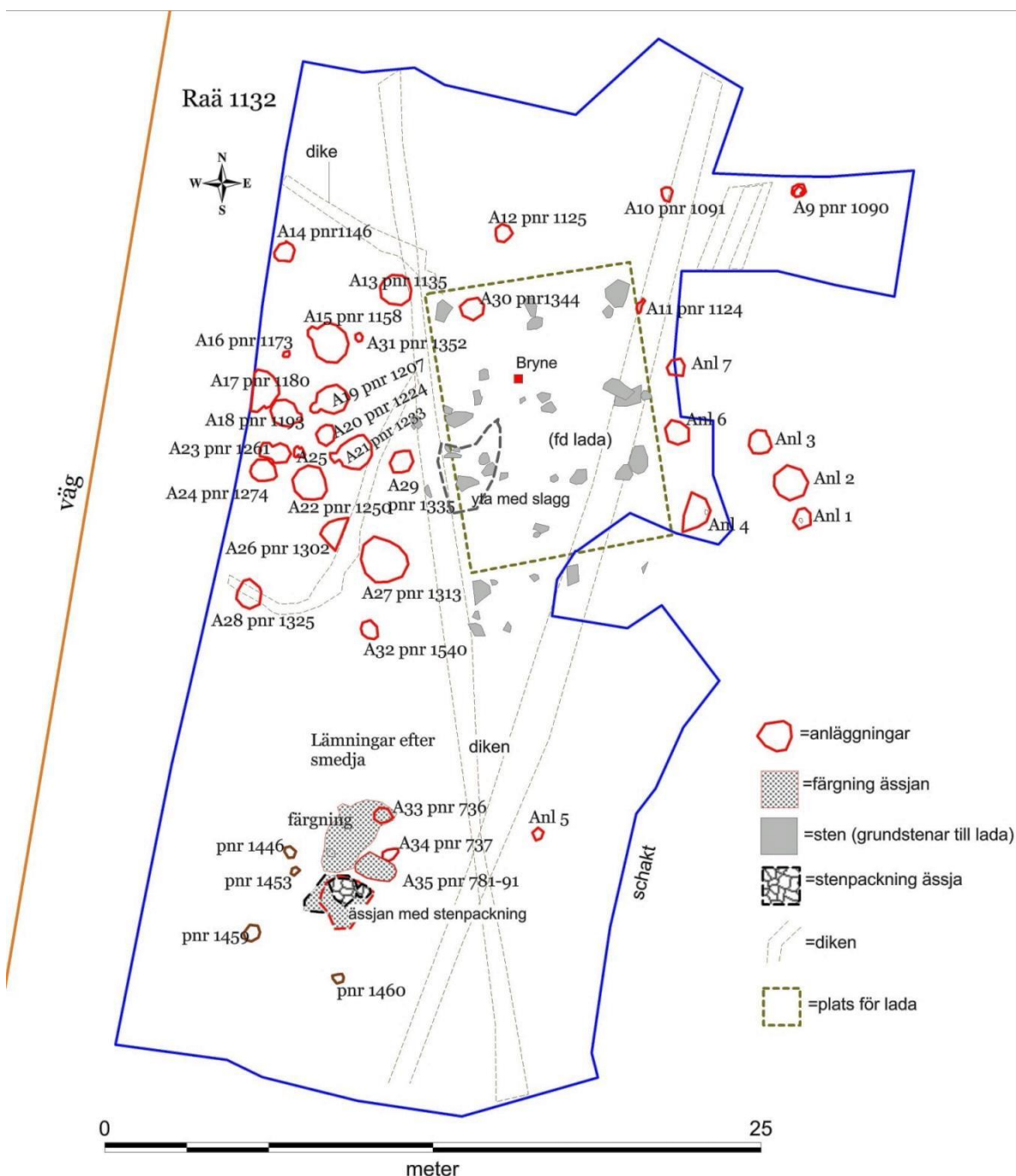

Fig. 5. Schaktplan Raä 1132 och Raä 1262. Anläggningar och färgningar med anläggningsnummer. Anläggningarna i den norra delen av UO utgörs alla av hårdar och kokgropar. Ladan och vägen har ritats in från flygfoto. Anl nr 1-7 undersöktes vid förundersökningen (Murbergets rapport nr 2016:17), vilket är anledningen till att några anläggningar ligger utanför blå linje, som endast visar slutundersökningens schakt.

Fig. 6. Foto från förundersökningen över smedjelämningen. Den koliga ytan som daterades till järnålder syns närmast i bild. Stenpackningen till vänster är vad som var kvar efter ässjan. Foto mot väster.

Fig. 7. Ett urval av fynd från undersökningen: rödgods (keramik), slagg, flinta, käke (djurben), tegel, bryne, kritpipshuvud, järnföremål och en knapp.

Kokgropar och härdar

Definitionen och tolkningen av kokgropar är svår, då de kan vara väldigt olika (men ändå lika). Det som är gemensamt är att de består av en grop där något hettats upp, ofta med hjälp av varma stenar. Ibland har kokgropar anlagts intill härdar. Härdarna har då förmodligen haft en funktion för uppvärmning av stenar, som efter uppvärmningen placerats i en kokgrop för att där tillaga mat eller vad man värmt upp i gropen.

En härd är en eldstad.

Variationer i form, storlek och innehåll kan ge svar på, men ger också frågor som vad kokgroparna egentligen använts till. Fyllningen i groparna behöver inte alltid avspegla vad själva gropen använts till, gropen har efter sista användning fyllts igen med material från omgivningen.

Den vanligaste tolkningen av härdar och kokgropar är att de förmodligen har använts vid matlagning eller för värmekälla. Kokgropar kan även förekomma i andra sammanhang än matlagning; exempelvis kan de använts vid bastu, torkning, rökning eller rostning av livsmedel och i rituella sammanhang. Möjliga funktioner för ”kokstensgropar” är också tillverkning av tran, skinngarvning, bränning av keramik och produktion av tjära

Ofta hittas inte särskilt mycket annat än kol i kokgroparna. Kolet kan vedartbestämmas för att få reda på vilket trädslag man använt och kolet används för datering med C14-metoden. Kolet berättar också en del om hur omgivningarna sett ut – vilka träd som funnits.

Vill du veta mer?

om arkeologi i Västernorrland:

Persson, Peter. 2014. Forntid i Västernorrlands län. En historik över arkeologiska undersökningar under drygt 330 år.

Murberget Länsmuseum Västernorrland. Rapport nr 2014:17.

http://www.murberget.se/om-museet/publikationer/rapporter/visa?item=SE_YLM_RPRT_o0968

Du kan söka och ladda ner rapporter och uppsatser som handlar om arkeologiska utgrävningar, kultur i Ångermanland och Medelpad, från 1800-talet fram till idag.

<http://www.murberget.se/om-museet/publikationer.aspx>

C-14 metoden:

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Kol-14-metoden>

RTK-GPS:

<https://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/GPS-och-geodetisk-matning/GPS-och-satellitpositionering/Metoder-for-GNSS-matning/RTK/>

Real Time Kinematic (**RTK**) är en noggrann form av positionsmätning med **GPS** som fordrar minst två samverkande **GPS**-mottagare, en fast basstation som skickar ut korrektionsinformation och en rörlig enhet, som kan beräkna sin position (på öppen mark) med cm-noggrannhet.

Miljöarkeologiska analyser:

<http://www.idesam.umu.se/mal>

Kulturmiljölagen:

<https://www.raa.se/lagar-och-stod/kml-kulturmiljolagen/>

Fornminnesregistret:

Med Riksantikvarieämbetets söktjänst Fornsök kan du få information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige, både på land och i vatten. Fornsök uppdateras dagligen med ny information.

<https://www.raa.se/hitta-information/fornsok-fmis/>

Alla kända fornlämningar i Sverige har en numrering och de numreras sockenvis.

Exempel; "Raä nr 347 Tuna sn, Me"

betyder

"Riksantikvarieämbetet nr 347 i Tuna socken, Medelpad".

